

Orta Çağ'da Akdeniz Havzası'nda Müslüman Devletlerin Kullandığı Çok Amaçlı Bir Gemi: Müsettah

Mustafa Çavuşoğlu

0000-0003-4121-1974 | mcavusoglu@kastamonu.edu.tr

Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Kastamonu, Türkiye

ROR ID: [015scty35](https://orcid.org/015scty35)

Öz

Üç tarafı denizlerle çevrili olan Arap Yarımadası, sakinleri olan Araplara denizcilik noktasında büyük imkânlar sunmuştur. Bu sebeple Arap Yarımadası'nda denizciliğin milattan çok öncelere dayandığı bilinmektedir. Kaynaklar bu konuda Maîn Devleti, Sebe Devleti ve Himyer Devleti'nin askerî ve ticarî faaliyetleri hakkında bilgi sunmaktadır. Ancak Arap Yarımadası'nın batısında bulunan Kızıldeniz'in doğu sahillerindeki kayalık ve denizin sığ oluşu özellikle Hicaz bölgesindeki Arapların denizlerden uzak durmalarına neden olmuştur. Bu sebeple İran fetihleri esnasında Bahreyn valisi Ala b. Hadramî (öl. 21/642), Halife Ömer'in (13-23/634-644) kendisine izin vermeyeceğini düşünerek kendi inisiyatifiyle Sâsânî Devleti üzerine ikinci bir cephe açmıştır. Onun bu davranışı Müslümanlara zor anlar yaşatmıştır. Alkame b. Mücezziz'in (öl. 20/641) yirmi gemiden oluşan filosunun bir fırtına sonucu tamamen batması, Müslümanların denizden uzak kalmaları konusundaki tavırlarını haklı çıkarmıştır. Halife Ömer bu sebeple Muâviye b. Ebû Süfyan'a (41-60/661-680) Kıbrıs seferi için izin vermemiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan ve Hz. Ömer zamanında hız kazanan İslâm fetih hareketleri neticesinde Suriye ve Mısır gibi denizcilikleriyle ön plana çıkmış milletler İslâm coğrafyası içerisinde kalmıştır. Bu tarihten sonra buralarda yaşayan denizciler zanaatlarını Müslümanlar adına gerçekleştirmişlerdir. Denizcilikte bilgi ve deneyime sahip olan özellikle Mısır ve Suriye halkı, Müslümanların bu alanda bilgi ve deneyimlerinin gelişmesine katkı sunmuştur. Araplar zaman geçtikçe denizcilik bilgisine, kültürüne ve gemi yapımına alışmış, inşa ettikleri bu gemilerin şekil ve büyüklüklerine göre isimler vermiştir. Orta Çağ'da Akdeniz'de kullanılan savaş gemilerinden biri olan "Müsettah" isimli gemi hakkında bilgi vermeyi amaçlayan bu araştırmanın kapsamı sadece Akdeniz ile sınırlı tutulmuştur. Zaman ve alan ile ilgili sınırlandırma araştırmayı bir yandan kısıtlarken diğer bir yandan önemini artırmıştır. Araştırmalar, denizciliği zamanın ihtiyaçlarına göre sonradan öğrenen Müslümanların bu konuda muasırlarının tecrübesinden yararlanmakla beraber teknolojik anlamda onları çok geride bıraktığını göstermektedir. Bu araştırma, İslâm'ın ilk döneminde İstanbul fetihlerinde de kullanıldığı bildirilen ve Akdeniz Havzası'nda büyük öneme sahip olan, fakat hakkında düzenli, yeterli bilgi bulunmayan müsettah isimli gemi hakkındaki bilgileri içermesi ve denizcilik faaliyetlerinin bölgedeki devletlerin güç dengelerine nasıl etki ettiğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Araştırmanın problemi, birinci derecede İslâm tarihi kaynaklarının genel olarak siyasî ve askerî ilişkilerde karasal boyutta cereyan eden olaylara odaklanmasıdır. Bu durum, denizlerde gerçekleşen savaşlara ve askerî harekâtlara olan ilginin azalmasına neden olmuş, dolayısıyla bu konulara dair bilgiler oldukça sınırlı kalmıştır. Nitekim kaynakların büyük çoğunluğunda, denizcilik faaliyeti kabul edilen askerî operasyonlar, bu operasyonlarda kullanılan gemi çeşitleri ve deniz savaşlarında kullanılan silahlar hakkında yok denecek kadar az bilgi bulunmaktadır. Bunun sonucunda, Orta Çağ'da Akdeniz Havzası'nda İslâm devletleri tarafından kullanılan gemilerin boyutları, gemilerin inşa teknikleri ve savaşlardaki fonksiyonları hakkında yeterli ve detaylı bilgilere rastlamak mümkün olmamaktadır. Bu sebeple İslâm denizcilik tarihi üzerine araştırmalar yapan akademisyenlerin, ilk dönem kaynaklarına yeterince başvurmadıkları düşünüldüğünde bu kaynakları ihmal ettikleri yönünde bir algı oluşmaktadır. Hicaz kültüründe denizcilik faaliyetlerinin zayıf olması, bu durumun bir yansımasıdır. Bu nedenle, Orta Çağ denizcilik tarihini araştırırken genellikle sonraki dönemlerde yazılmış kaynaklara başvurulmuştur. Araştırma ile Orta Çağ'da

Akdeniz Havzası'ndaki askerî faaliyetler incelenerek bölge üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu araştırma, Orta Çağ'da Akdeniz Havzası'na ve sadece müsettah isimli gemiye odaklanmış olup, yöntem olarak döneme ait elde edilen tüm veriler derlenmiş ve incelenmiştir. Çalışmada birincil kaynaklarda yeterli bilgi olmaması nedeniyle ikincil kaynaklar temel alınmış, bu sebeple karşılaştırmalı bir analiz yapılmaksızın mevcut veriler yorumlanarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi, Orta Çağ, Akdeniz, Savaş Gemileri, Müsettah

Atıf Bilgisi

Çavuşoğlu, Mustafa. "Orta Çağ'da Akdeniz Havzası'nda Müslüman Devletlerin Kullandığı Çok Amaçlı Bir Gemi: Müsettah". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Eylül 2025), 922-946. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1679617>

Geliş Tarihi	18.04.2025
Kabul Tarihi	12.07.2025
Yayın Tarihi	15.09.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A Multi-Purpose Ship Used by Muslim States in the Mediterranean Basin in the Middle Ages: Muşatṭah

Mustafa Çavuşoğlu

0000-0003-4121-1974 | mcavusoglu@kastamonu.edu.tr

Kastamonu University, Faculty of Theology, Department of Islamic History, Kastamonu, Türkiye

ROR ID: [015scty35](https://orcid.org/015scty35)

Abstract

Surrounded by sea on three sides, the Arabian Peninsula has offered great maritime opportunities to its Arab inhabitants. For this reason, it is known that seafaring in the Arabian Peninsula dates back to long before Christ. In this regard, the sources provide information about the military and commercial activities of the Ma'in State, the Saba' State and the Ḥimyar State. However, the rocks on the eastern shores of the Red Sea in the west of the Arabian Peninsula and the shallowness of the sea caused the Arabs, especially in the Ḥijāz region, to stay away from the sea. For this reason, during the Iranian conquests, the governor of al-Baḥrayn, 'Alā b. al-Khadramī (d. 21/642), thinking that Caliph 'Umar would not allow him, opened a second front in Iran on his own initiative. However, his actions caused significant hardship for the Muslims. The complete sinking of 'Alḳama b. al-Mucezziz's (d. 20/641) fleet of twenty ships as a result of a storm justified the Muslims' attitude in staying away from the sea. For this reason, Caliph 'Umar (13-23/634-644) did not give permission to Mu'āwīya b. Abī Sufyān (41-60/661-680) for the Cyprus expedition. As a result of the Islamic conquest movements that started after the death of the Prophet and gained momentum during the time of 'Umar, nations that stood out with their maritime activities, such as Syria and Egypt, remained within the Islamic geography. After this date, the sailors living here practiced their craft on behalf of Muslims. Especially the people of Egypt and Syria, who have knowledge and experience in maritime, contributed to the development of Muslims' knowledge and experience in this field. Over time, Arabs adapted to maritime knowledge, culture, and shipbuilding, naming the ships they constructed based on their shapes and sizes. This research focusses on the Mediterranean ship "Muşatṭah," a mediaeval warship. Time and space constraints have both restricted the research and heightened its significance. Research shows that Muslims, who learned seafaring later in life according to the needs of the time, benefited from the experience of their contemporaries in this regard, but left them far behind in terms of technology. This research is significant as it includes the information about the vessel named Muşatṭah, which is reported to have been used in the early Islamic conquests of Istanbul and holds great importance in the Mediterranean Basin, yet lacks sufficient organized information. The problem of the research is that the primary sources of Islamic history generally focus on events that took place on land in political and military relations. This situation caused a decrease in interest in wars and military operations at sea, and therefore information on these subjects remained very limited. Indeed, in the vast majority of sources, there is almost no information about military operations considered maritime activities, the types of ships used in these operations, and the weapons used in naval warfare. As a result, it is not possible to find sufficient and detailed information about the sizes of ships used by Islamic states in the Mediterranean Basin in the Middle Ages, the construction techniques of the ships, and their functions in wars. In this context, academics conducting research on Islamic maritime history are perceived to have neglected these sources because they are thought to have not consulted early sources. The weakness of maritime activities in Hejaz culture is a reflection of this situation. For this reason, when researching medieval maritime history, sources written in later periods were generally used. This research focused on the Mediterranean Basin in the Middle Ages and only the ship called müsettah, and as a method, all the data obtained from the period were compiled and examined. The study was based on

secondary sources due to the lack of sufficient information in primary sources, and for this reason, the existing data was interpreted and evaluated without a comparative analysis.

Keywords

Islamic History, Middle Ages, Mediterranean, Warships, Muṣaṭṭaḥ

Citation:

Çavuşoğlu, Mustafa. "A Multi-Purpose Ship Used by Muslim States in the Mediterranean Basin in the Middle Ages: Muṣaṭṭaḥ". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Eylül 2025), 922-946. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1679617>

Date of Submission	04.18.2025
Date of Acceptance	07.12.2025
Date of Publication	09.15.2025
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Arap Yarımadası'nda özellikle Hicaz bölgesinde Cahiliye Dönemi'nden süregelen adet gereği Araplar çöle uyum sağlamış, gücünden ve etinden faydalandıkları develeriyle kendilerince bir yaşam biçimi belirlemişlerdi. Araplar develeriyle seyahat ettikleri gibi ticareti ile uğraştıkları mallarını da develerinin sırtlarında taşımışlardır. Denizcilik hakkında bilgi ve deneyime sahip olmayan Araplar, İslâm'dan sonra fetihlerle birlikte denizci milletlerle tanışmış, denizciliği bu insanlardan öğrenmiştir.¹ Zaman içerisinde Arapların çölde ticarî ürünlerini sırtlarında taşıdıkları develerinin yerini denizlerdeki gemiler almıştır. Üstelik bir gemi, onlarca devenin taşıyabildiği yükü bir seferde rahatlıkla taşıyabilmiştir. Sivil hayatta ticarî amaçlı kullanılan develer, savaş zamanlarında savaşlarda kullanılan alet ve edevatı ve kale duvarlarını aşmak için gerekli olan mekanik aksamı da sırtlarında taşımışlardır.² Gemiler de tıpkı develer gibi barış zamanlarında Arapların ticarî mallarını taşımıştır. Savaş zamanlarında gemiler, özellikle şehir kuşatmalarında kullanılacak ağır silahları ve levazımı taşımada kullanılmıştır.

Fetihlerden sonra gemi inşa ustalarıyla tanışarak bu zanaatı onlardan öğrenen Arapların, gemi imalatı işinde hızla ilerlemeleri, henüz 141/758 yılında iken Çin'in Kanton şehrinde Atlas Okyanusu'ndaki Kanarya Adaları'na kadar gidebilmelerine katkı sunmuştur.³ Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in deniz hakkındaki ifadeleri ile Kostantiniye fethinin bizzat Hz. Peygamber tarafından Müslümanların hedefine konulması, Müslüman Arapların denizcilikte kısa sürede büyük mesafe katetmelerine ve 28/649 yılında yaklaşık 200 gemi ile Kıbrıs'ı fethetmelerine imkân tanımıştır.⁴ Aradan geçen birkaç yıldan sonra Müslümanlar Bizans donanmasına ait bir filoyu Anadolu'nun güney kıyılarında büyük bir bozguna uğratmıştır.⁵ Tüm bu başarılar, Müslüman Arapların üstün gayretleri ve Bizans İmparatorluğu'ndan transfer ettikleri teknoloji ile gerçekleşmiştir. Kıbrıs fethi ve İstanbul kuşatmasına şînî⁶ ve tarrâde⁷ cinsi gemilerle çıkan Müslümanlar, ihtiyaca binaen 3. İstanbul kuşatmasında müsettah isimli gemileri devreye sokmuş, kuşatmalardaki bu tavır sonraki İslâm devletleri zamanında da devam etmiştir.

¹ Aly Mohamed Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth A.D.* (Cairo: National Publication-Printing House, 1966), 23-24.

² Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Bağdâd: Câmiatü Bağdâd, 1993), 7/281; Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 2/357; Corci Zeydân, *İslâm Uygurluğu Tarihi*, çev. Nejdî Gök (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 2/247.

³ August Bebel, *Hz. Muhammed ve Arap İslâm Kültürü*, çev. Sıddık Çelik - Hasan Erdem (İstanbul: Arya Yayıncılık, 2011), 85-86.

⁴ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Fütâhu'l-büldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ' - Ömer Enîs et-Tabbâ' (Beyrût: Mûessesetü'l-Maârif, 1987), 208; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1967), 4/262; Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kâfi el-Ahbârî İbn A'sem, *Kitâbü'l-Fütâh*, thk. Ali Şîrî (Beyrût: Dâru'l-Edvâ, ts.), 2/349; İzzüddîn Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed Ebî Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî (Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2012), 3/100; Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdülkâdir el-Arnâût-Beşşâr 'Ivâd (Beyrût: Dâr-u İbn Kesîr, 2015), 7/291.

⁵ Taberî, *Târîhu'r-rusûl*, 4/292; Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümüm*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 5/12; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/100; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/297.

⁶ 'Abdülfeṭṭâh 'Abbâde, *Kitâbü Süfîni'l-üsdûl'l-İslâmiyyi ve envâ'ihâ ve ma'addâtihâ* (Mısır: Matbaatü'l-Hilâl, 1913), 21; Muhammed Yâsin el-Hamevî, *Târîhu ustâli'l-'Arabî* (Dimaşk: y.y, 1945), 32; Bessâm el-'Aselî, *Fennü'l-harbi'l-İslâm fî 'uhûd'l-Hulefâi'r-Râsidîn ve'l-Ümeviyyîn 'amelîyyâtü cebehâti's-şimâliyye ve's-sarkîyye ve'l-bahriyye* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1988), 1:194.

⁷ 'Aselî, *Fennü'l-harbi'l-İslâm*, 1/210.

Araştırmalar hem ülkemizde hem İslâm dünyasında hem de Batı'da, denizcilik alanında yapılmış çok sayıda çalışma bulunduğunu göstermektedir.⁸ Ancak bu çalışmaların muhtevalarının genellikle ticarî ve askerî alana odaklandığı dikkat çekmektedir. Araştırmaların odak noktası saha olarak denizler olmasına rağmen ticarî anlamda alışveriş, askerî bağlamda fetihler söz konusu olmuş, fakat bu faaliyetlerin üzerlerinde gerçekleştirildiği gemiler hakkında detaylı bilgilere yer verilmemiş ya da bir veya iki cümlelik tanımlama bilgisi ile yetinilmiştir.⁹ Bu durum bizi bu araştırmayı yapmaya ve Akdeniz Havzası'nda Müslüman ve Avrupalı devletlerin donanmaları tarafından kullanımda olan söz konusu müsettah isimli gemiyi incelemeye sevk etmiştir. Müslümanların Orta Çağ'da denizlerdeki hâkimiyeti Akdeniz Havzası, Kızıldeniz Havzası ve Basra Körfezi'nde söz konusu olmuştur. Bu bölgeler içerisinde hâkimiyet mücadelesi daha çok Akdeniz Havzası'nda Bizans ve Avrupalı devletlerle yaşandığı için araştırma Akdeniz Havzası'yla sınırlandırılmıştır. Gemiler üzerinde şu ana kadar geniş bir araştırmanın yapılmaması olması, bu araştırmanın önemini artırmaktadır.

Bununla birlikte önemine binaen vurgulamak istediğimiz mühim bir konu da şudur: Birinci derecede İslâm tarihi kaynakları genel manada siyasî ve askerî ilişkilerde karasal boyutta cereyan eden olaylara odaklanmıştır. Bu sebeple ilk dönem kaynakları denizlerde gerçekleşen savaşlara veya askerî hareketlere ilgi duymamıştır. Kaynakların büyük çoğunluğunda denizcilik faaliyeti kabul edilen askerî operasyonlar, bu operasyonlarda kullanılan gemi çeşitleri ve silahlar hakkında bilgiler yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla Orta Çağ'da Akdeniz Havzası'nda İslâm devletleri tarafından kullanılan gemilerin boyutları, gemilerin inşa tekniği, bu gemilerin her ne kadar hangi savaşta kullanıldığı bilinse de savaşlardaki fonksiyonları hakkında detaylı bilgilere rastlamak mümkün değildir. Bu konuda örnek verecek olursak; Selahattin'in Mısır'daki nâibi Melik Âdil, bir donanma hazırlayıp çok sayıda Müslüman askerle sefere çıkarmış, donanmanın başına da Mısır bölgesindeki donanmadan sorumlu Hüsameddin Lü'lü'ü getirmiştir. Hüsameddin bu sahada çok başarılı cesur bir komutandı. Derhal komutasındaki filo ile Haçlı donanmasını takibe çıkmış ve Haçlılara ait gemileri bertaraf etmiştir.¹⁰ İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233), el-Kâmil fi't-târih isimli eserinde Selâhaddin döneminde Müslümanların haçlılarla mücadelesinden bahis konusu ederken bu savaşta kullanılan donanmaya ait gemileri söz konusu etmemiştir. Bu nedenle, İslâm denizcilik tarihi üzerine araştırmalar yapan bilim insanları, ilk dönem kaynaklarına gemiler hakkındaki bilgi yetersizliği sebebiyle atıf yapamamaktadır.

⁸ Aly Mohamed Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth A.D.* (Cairo: National Publication-Printing House, 1966); Suâd Mâhir, *el-Bahriyye fi Misri'l-İslâmiyye ve âsârüha'l-bâkiyye* (b.y: Dâru'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1967); Bessâm el-'Aselî, *Fennü'l-harbi'l-İslâm fi 'uhûdi'l-Hulefâi'r-Râşidin ve'l-Ümeviyyîn 'ameliyyâtü cebehâtî's-şimâliyye ve's-şarkîyye ve'l-bahriyye* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1988); Nihal Şahin Utku, *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012); Burak Gani Erol, *Memlik Deniz Kuvvetleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012); Christophe Picard, *Sea of The Caliphs: The Mediterranean in the Medieval Islamic World*, çev. Nicholas Elliott (London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2018); Mehmet Çiftçi, *Endülü's Emevî Devletinde Donanma (711-1031)* (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022); Murat Öztürk, "Hz. Osmân Dönemi (23-35/644-656) Denizcilik Faaliyetleri ve Bahrî Seferler", *Hazreti Osman*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020), 113-140.

⁹ Kızıldeniz: Çöl-Gemi Tacir isimli eser, Kızıldeniz ekseninde ele alınmış ve değerlendirmeler bu çerçeveye sınırlandırılmıştır. Çalışmada Kızıldeniz Havzası'ndaki denizcilik ve gemicilik faaliyetleri ele alınmış, ancak Kızıldeniz Havzası ile sınırlı tutulan faaliyetlerin daha çok ticari alan olduğu dikkat çekmiştir. bk. Utku, *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir*, 115-206.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/468.

Araştırmacıların bu tutumu, bazı bilim insanlarında ilk dönem kaynaklarının ihmal edildiği izlenimini yaratmaktadır.

1. Kavram Olarak Müsettah Gemisi (مسطحات / ج / مسطح), Boyutu, Kapasitesi ve Kullanım Alanı

Müsettah kavramı, sözlük anlamı itibarıyla düz, düzlük, yayılmış, yassı ve yüzey gibi anlamlara gelir. Buna göre müsettah gemisi; düz satha sahip, üst güvertesinde savaşçılar, alt güvertesinde geminin gerektiğinde hızını artıran veya düşüren kürekçilerin bulunduğu bir gemi olarak tanımlanmıştır. Çoğulu müsettahât olan müsettah gemisinin, İslâm donanmasında bulunan en büyük savaş gemilerinden biri olduğu ifade edilmiştir.¹¹ İbn Memmâtî, şelendî gemisinden sonra müsettah gemisinden bahsetmiş ve şekil olarak birbirlerine benzediklerini ifade etmiştir. Ayrıca İbn Memmâtî Tarîde (طريدة), hammâle (حمالة), şînî (شيني), müsettah (مسطح), harrâka (حراقا), berkûs (بركوس) ve şelendî (شلندي) gibi gemilerin isimlerini zikrettikten sonra bu gemilerin özelliklerini belirtmiş, Mısır, İskenderiye ve Dimyat tersanelerinde kullanıldıkları ve savaşlarda ihtiyaç duyuldukları alana göre inşa edildiklerini belirtmiştir.¹²

Şelendî isimli gemilerde savaşçıların sayısının altı yüzü bulunduğu belirtilmiştir.¹³ Müsettah isimli geminin de beş yüzden fazla savaşçı taşıdığı bildirilmiştir.¹⁴ Bu sebeple şelendiye benzetilen müsettah isimli gemilerin de altı yüz savaşçıya kadar asker taşıdığı düşünülmektedir. Dozy'nin,¹⁵ müsettah gemisini düz güverteli bir gemi türü olarak tanımladığı, kelimenin anlamını açıklamaya çalışmadığı, sadece düz güverteye sahip bir gemi türü anlamına geldiğini ifade ettiği belirtilmiştir.¹⁶ Abdülmün'im Mâcid müsettah gemisini tanımlarken büyüklüğüne vurgu yapmıştır.¹⁷ Şelendiye benzetilen ve bir savaş gemisi tipini belirtmek için kullanılan müsettah gemisi, sahip olduğu büyük güvertesiyle, düşman yaklaştığında bir grup savaşçının anında harekete geçmesi için yeterli alana sahip olabilecek şekilde donatılmıştır.¹⁸ Ayrıca geminin alt güvertesindeki depoda savaş esnasında ihtiyaç duyulan ahşap, demir ve deri ile kaplanmış aletler farklı tanım ve türde silahlar bulunduruluyordu.¹⁹

¹¹ Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim İbn Vâsıl, *Müferrici'ül-kurûb fî aḥbâri benî Eyyûb*, thk. Cemâlüddîn Şeyyâl (Kâhire: y.y., 1953), 2/374; 'Abbâde, *Kitâbü Süfûn'ül-üsdüli'l-İslâm*, 12; Hamevî, *Târîhu ustûli'l-'Arabî*, 41; Mâhir, *el-Bahriyye fî Mısır'ül-İslâmiyye*, 368; Dervîş Nuhaylî, *es-Süfûn'ül-İslâmiyye alâ hurûfi'l-mu'cem* (İskenderiye: Dâru'l-Kütüb, 1974), 141; Enver 'Abdülalîm, *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr 'inde'l-'Arab* (Kuveyt: 'Âlemü'l-Ma'rife, 1979), 95; Vefîk Berakât, *Fennü'l-harbi'l-bahriyye fî't-târihi'l-'Arabîyyi'l-İslâm* (b.y: Matbaatü Câmîati Haleb, 1995), 154; Muhammed Hüseyin Muhsin, *Ceyşü'l-Eyyûbî fî aḥdi Salâhiddîn* (Erbil: Dâru Ârâs, 2002), 213.

¹² Es'ad İbn Memmâtî, *Kitâbü Kavâninid'd-devâvîn*, thk. Azîz Süryâl Atıyye (Kâhire: Mektebetü Medbûlî, 1991), 339-340; 'Abdülalîm, *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr*, 95; Muhsin, *Ceyşü'l-Eyyûbî*, 213.

¹³ Hamevî, *Târîhu ustûli'l-'Arabî*, 37.

¹⁴ Habîb Zeyyât, *el-Varâka ve snâ'atü'l-kitâbe ve mu'cemü's-süfûn*, ed. Gâde Yûsuf Hûrî (Beyrût: Dâru'l-Mirâ, 1992), 132; Muhsin, *Ceyşü'l-Eyyûbî*, 213.

¹⁵ Dozy'nin, müsettah gemisini düz güverteli bir gemi türü olarak tanımladığı, kelimenin anlamını açıklamaya çalışmadığı, sadece düz güverteye sahip bir gemi türü anlamına geldiğini ifade ettiği belirtilmesine rağmen, araştırmamız esnasında baktığımız nüshada Dozy'de böyle bir bilgiye rastlamadığımızı belirtmek isteriz. bk. Reinhart Dozy, *Supplement Aux Dictionnaires Arabes* (Leide-Paris: E J Brill-Librairie Orientale Et Americaine Maisonneuve Freres, 1927), 2/588-592.

¹⁶ Hamevî, *Târîhu ustûli'l-'Arabî*, 41; Nuhaylî, *es-Süfûn'ül-İslâmiyye*, 141.

¹⁷ 'Abdülün'im Mâcid, *Nüzumü'l-Fâtîmiyyîn ve rusûmihim fî Mısır* (Kâhire: Mektebetü'l-Anclo el-Mısıriyye, 1955), 1/223.

¹⁸ Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean*, 131.

¹⁹ İbn Memmâtî, *Kitâbü Kavânîn*, 354.

Müsettah, hacim olarak “Butse” (بطسة) gemisine de benzetilmiştir.²⁰ Butse isimli gemilere, gerektiğinde kaleleri andıran burçlar konuşlandırılmıştır. Çok güverteli ve büyük bir gemi olan butseler, sahip oldukları özellikler sebebiyle, yedi yüz savaşçı yanında çok sayıda savaş ve kuşatma makinelerini taşımak için kullanılmıştır.²¹ Müsettah, butse ile aynı amaca hizmet etmiştir. Farklı ülkelerin envanterinde yer alan müsettah, haçlılar tarafından da aynı amaçla kullanılmıştır.²² Deniz savaşlarının özellikleri ve gemiler arasındaki benzerlikler Memlüklerin sonuna kadar nerdeyse hiç değişmemiştir. Bir açık deniz savaşında sadece yüzen kaleleri andıran şînî, butse ve müsettah kullanılacaksa bu alanda diğer küçük gemilere yer verilmemiştir. Savaş alanında rüzgâr sakinleştiğinde butse ve müsettah gibi büyük gemilere şînîler kılavuzluk ederek onları savaş alanına getirmiştir.²³

Müsettahın savaş zamanlarında hacminden dolayı ağır kaldığı, bu nedenle yapılacak ani hücumlara cevap veremeyeceği düşünülerek batırılma endişesiyle donanmada yer alan ve kendisine göre nispeten daha küçük şînî gibi diğer gemileri arkadan takip ettiği nakledilmiştir.²⁴ Bununla birlikte kendinden küçük olan gemilere koruma sağladığı da belirtilmiştir.²⁵ Ticarî anlamda gemilerin büyüklüğü bir avantaj gibi görünse de savaş zamanlarında bu durum hantallık nedeniyle bazen dezavantaja da dönüşmüştür. Bu nedenle el-Abbâdî'nin müsettah için “Geniş güvertesi sebebiyle en büyük İslâm gemileri arasında yer alır” ifadesi bu tanımlamaya uygun düşmektedir. Hamevî, bu bilgilere ilave olarak Avrupalıların müsettah isimli gemiyi donanmalarında bulundurduklarını, İspanyolların bu gemiyi mestech, Portekizlilerin ise mistiko olarak isimlendirdiğini ifade etmiştir.²⁶

Düz satırlı, levhaları çivilerle sabitlenmiş ilk gemiyi Haccâc b. Yusuf'un (öl. 95/714) yürüttüğü rivayet edilmiştir.²⁷ Bu bilgi donanma parçalarından kabul edilen müsettahın, bilinenden çok önce İslâm donanması envanterine girdiğini düşündürmektedir. 3. İstanbul kuşatmasında İslâm donanmasında bulunan bazı gemilerin büyüklükleri sebebiyle hantal kaldığı ve bu yüzden hızlı hareket edemedikleri bildirilmiştir.²⁸ Bu ifadeye göre hacimleri sebebiyle hantal kalan gemiler içerisinde müsettah isimli gemilerin yer aldığı kuvvetle muhtemeldir.

²⁰ ‘Abbâde, *Kitâbü Süfûnî'l-üsdü'lî'l-İslâm*, 12; Berakât, *Fennü'l-harbi'l-bahriyye*, 154.

²¹ ‘Abbâde, *Kitâbü Süfûnî'l-üsdü'lî'l-İslâm*, 7; Hamevî, *Târihu ustâ'il-'Arabî*, 40; Nuhaylî, *es-Süfûnî'l-İslâmiyye*, 14; Zeyyât, *el-Varâka ve sinâ'atü'l-kitâbe ve mu'cemü's-süfûn*, 121.

²² ‘Abdülalîm, *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr*, 95.

²³ ‘Abbâde, *Kitâbü Süfûnî'l-üsdü'lî'l-İslâm*, 15.

²⁴ ‘Abbâde, *Kitâbü Süfûnî'l-üsdü'lî'l-İslâm*, 12; Mâhir, *el-Bahriyye fî Misri'l-İslâmiyye*, 368; Nuhaylî, *es-Süfûnî'l-İslâmiyye*, 142.

²⁵ Erol, *Memlük Deniz Kuvvetleri*, 57.

²⁶ Derviş Nuhaylî, *es-Süfûnî'l-İslâmiyye alâ hurûfî'l-mu'cem* (İskenderiye: Dâru'l-Kütüb, 1974), 142. Suâd Mâhir İspanyolların “Mistico”, Portekizlilerin ise “Mestech” şeklinde isimlendirdiklerini bildirmiştir. Mâhir, *el-Bahriyye fî Misri'l-İslâmiyye*, 368. Farklı okumalara müsait bu kavramı biz de “İlk Dönem İslâm Tarihi'nde Denizcilik ve Deniz Seferleri” isimli doktora çalışmamızda “Mistah” şeklinde okuduk. bk. Mustafa Çavuşoğlu, *Hız. Peygamber Dönemi'nden Emevîlerin Yıkılışına Kadar Denizcilik* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 157.

²⁷ Ebû Alî Ahmed b. Ömer İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefse*, ed. Michael Jan De Goeje (Leyden: Matbaatü Brill, 1892), 195-196; ‘Abbâde, *Kitâbü Süfûnî'l-üsdü'lî'l-İslâm*, 10.

²⁸ Mustafa Çavuşoğlu, *Hız. Peygamber Dönemi'nden Emevîlerin Yıkılışına Kadar Denizcilik* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 127.

2. Müsettah Geminin İnşasında Kullanılan Ahşap Çeşitliliği, Kalitesi, Elde Edildiği Ülkeler ve Diğer Malzemeler

Antik Çağ'dan bu yana Akdeniz toplumlarının deniz gücü, bölgede bulunan ormanların büyüklüğüne bağlanmıştır. Bir geminin ana omurgası, döşemeleri, direği ve kürekleri için bu ormanlar hep kereste sağlamıştır. Mısır'da gemi yapımında kullanılan her türlü ağaç çeşidinin bulunduğu ifade edilmiş, bunlar içerisinde en değerli olanının "Lebek" ağacı olduğu belirtilmektedir. Lebek ağacından iki parçanın birbirine sabitlenip bir yıl suda bekletildiğinde ayırt edilemeyecek şekilde yapışarak birleştiği ifade edilmiştir. Gemi yapımı için kullanılan bir başka kereste türü dünyanın en sağlam ağacı olan "Akasya" ağacıdır. Akasya ağacının Mısır'ın harikalarından biri olduğu söylenmiş ve gemi yapımındaki gerekli malzemeler arasında incir ve palmiye ağaçları da zikredilmiştir.²⁹

Akdeniz'deki orman popülasyonu sebebiyle Orta Çağ gemilerinin ana malzemesi de ahşap olmuştur. Ahşabın elde edildiği ağaç türleri olan akasya, lebek, lotus, çınar, incir, palmiye, sedir, selvi, meşe vb. ağaçlar, Mısır, Suriye gibi ülkeler ile Kıbrıs, Rodos ve Sicilya gibi adalarda yetişiyordu.³⁰ Özellikle Mısır'da çeşitli bölgelerde donanma için ormanların bulunduğu, bu konuda bazı köylerin özellikle gemi inşasında kullanılan ağaçların yetiştirilmesiyle meşgul oldukları bildirilmiştir. Bu ormanların korunması, kesilmesi ve ticareti Fâtımî Devleti zamanında kanunla düzenlenmiştir.³¹ İhtiyacın karşılanmadığı durumlarda tik, Hindistan cevizi, çam ve köknar gibi ağaçların bir kısmı yurt dışından ithal edilmiştir.³² Ağaç bolluğu gemiciliğin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Antik Çağ'da Fenikelilerin gemicilik zanaatında mahir olmalarında Lübnan'da yetişen sedir ağaçlarının büyük katkısının olduğu ifade edilmiştir.³³

Akdeniz'de gemi yapımı sadece keresteye değil aynı zamanda çivi, bağlantı ve çapa için metallere de dayanıyordu. Akdeniz gemilerinde tahtalar demir çivilerle birleştirilmiştir. Geçmişte tahtalar iplerle birbirine bağlanırken Orta Çağ'da çivilerle birbirlerine sabitlenmiştir. Emevî valisi Haccâc'ın (öl. 95/714) kerestelerle gemiler inşa ettirdiği, gemi parçalarını çivilerle birbirine bağlattığı ve kalafatladığı rivayet edilmiştir.³⁴ Ayrıca Muâviye dönemi deniz seferlerinde kullanılan gemiler, donanmanın ulaştığı gücü ve stratejik önemini gözler önüne sermektedir. Muâviye'nin Kıbrıs seferine yönelik hazırlıklarında, Şînî türü gemilerin üretildiği ve donanmaya dahil edildiği bilinmektedir.³⁵ Sicilya seferlerinde ise Muâviye b. Hudeyc

²⁹ Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean*, 75-77.

³⁰ J. Gabriel Leroux, *İlk Akdeniz Medeniyetleri*, çev. Cevdet Perin - Mithat Perin (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1944), 41; Umberto Eco (ed.), *Ortaçağ -Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar-*, çev. Leyla Tonguç Basmacı (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2014), 268; Angeliki E. Laiou - Cecile Morrisson, *Bizans Ekonomisi*, çev. Bahattin Bayram (İstanbul: Runik Kitap, 2020), 40.

³¹ Erol, *Memlük Deniz Kuvvetleri*, 28. Behnesâ, Safed, Uşmûniye Asyût, Ahmîm ve Kus ormanları bu konuda kamusallaştırılmış ormanlardır. Eyyûbî Devleti'nin son zamanlarına kadar yürürlükte kalan bu kamusallaştırılma durumu sebebiyle ormanlarda devlet dışında hiç kimse tasarruf hakkına sahip olmamıştır. Ali Muhammed Sallâbî, *Eyyûbî Devleti-Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, çev. Şerafettin Şenaslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 2010), 451.

³² Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean*, 75-79; 'Abdûlâfîm, *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr*, 96.

³³ Muhammed b. Abdürrezzâk b. Muhammed Kürd Ali, *Hitatü's-Şâm* (Dümeşk: Mektebetü'n-Nûriye, 1983), 5/32.

³⁴ Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean*, 80.

³⁵ 'Abbâde, *Kitâbü Süfîni'l-üsdûlî'l-İslâm*, 21; Hamevî, *Târîhu ustûlî'l-'Arabî*, 32; Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean*, 132; 'Aselî, *Fennü'l-harbi'l-İslâm*, 1/194.

komutasındaki filo, mancınık desteğine sahip iki yüz adet harrâka gemisinden oluşuyordu.³⁶ İstanbul kuşatmalarında, mancınıklar ve kuşatma için gerekli ekipmanları taşıyabilen, her biri yüz savaşıyı barındıran bin adet Tarrâde cinsi gemi kullanılmıştır.³⁷ Bu gemiler, Mısır tersanelerinde inşa edilmiş olup yelkenleri, bölgenin meşhur taks bitkisinden elde edilen keten halatlarla donatılmıştır. Bu stratejik hamleler, dönemin deniz savaşlarındaki teknik gelişmeleri ve askerî planlamayı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

3. Müsettah Gemilerinin Kullanıldığı Donanmalar

İnsanoğlu denizciliği başlangıçta ticarî maksatlı kullanmıştır. Ancak zaman içerisinde elde edilen gelir, insanlığı tatmin etmeyince insanlar askerî yollara başvurmuş ve gemilerden oluşan donanmalarla başka ülkelerin kıyılarını ihlal, işgal ve talan etmiştir. Dünyanın batı ucundaki Atlas Okyanusu'ndan doğu ucundaki Çin'e ve Hindistan'a ticarî maksatla başlayan seferler zamanla ticaretin gelişmesine bağlı olarak gemilerin gelişen teknolojiye ayak uydurmasını zorunlu kılmıştır. Aynı şekilde donanmayı oluşturan parçalar da süreç içerisinde teknolojik anlamda gelişme göstermiş, deniz savaşlarında farklı boyut ve özelliklere sahip gemilerin inşa edilmesini zorunlu kılmıştır. Bunlar içerisinde yirmi beşten başlayarak bin savaşıya kadar taşıma kapasitesi olan gemilerin var olduğu bildirilmiştir.³⁸

Emevî Devleti ve sonraki asırlarda Mısır ve Suriye tersanelerinde İslâm devletinin kıyı şeridini korumak ve Akdeniz'de fetihlere çıkmak maksadıyla gemiler inşa edilmiş ve devasa donanmalar oluşturulmuştur. Özellikle Emevîler Dönemi'nde Suriye ve Mısır donanmaları dışında 85/704 yılından sonra Kuzey Afrika'da da bir donanma oluşturulmuştur. Bu üç donanmanın içerisinde Mısır donanmasının özel bir öneme sahip olduğu bildirilmiştir. Bu dönemde Mısır gemi inşasının merkezini teşkil etmiş ve ilk İslâm gemileri burada inşa edilmiştir.³⁹

Mısır'da durmaksızın devam eden gemi inşasının gayret ve çabası Emevîlerden itibaren her zaman var olmuştur. Bizans, Abbasîler döneminde 238/853 yılında Dimyat'ı basarak şehri yağmalamış, bu olay, Abbasîler açısından donanmanın stratejik önemini ortaya koymuş ve bu alandaki eksikliklerin giderilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu yüzden Abbâsî halifesi Mütevekkil-Allellah zamanında (233-247/847-861) Mısır valisi Anbese b. İshak'ın (öl. ?) Mısır'daki tersanelerde gemiler inşa ettirdiği nakledilmiştir.⁴⁰

Denizcilik alanındaki eksikliği gideren, o sırada Mısır'da henüz hakimiyetini kuran ve 184-288/800-909 yılları arasında Kuzey Afrika'da hükmeden bir başka devlet Ağlebîler olmuştur. O dönemde Akdeniz hâkimiyeti Bizans donanmasını yenerek Sicilya ve Malta'yı ele geçiren, İtalya

³⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 329; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İzârî el-Merrâküşî İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fî ahhârî mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, thk. Levi Provençal - C. S. Colin (Beyrût-Lübân: Dâru's-Sekâfe, 1983), 1/18; İbrâhîm Ahmed el-'Adevî, *el-Ümeviyyûn ve'l-Bizantiyyûn, el-bahru'l-ebvedu'l-mütevessit buhayratü'l-İslâmiyye* (Kâhire: Mektebetü'l-Anclo el-Mısıryye, 1953), 90; Şevkî Ebû Halîl, *Fethu Sıkkiliye bi kıyâdeti'l fakihî'l mücâhid Esed b. Furât* (Dimaşq-Beyrût: Dâru'l Fikr-Dâru'l Fikrî'l Muâsir, 1998), 59; Fikret İştân, "Sicilya", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1966), 10/591.

³⁷ 'Aselî, *Fennü'l-harbi'l-İslâm*, 1/210.

³⁸ Nuhaylî, *es-Süfînü'l-İslâmiyye*, 13; Mâhir, *el-Bahriyye fî Misri'l-İslâmiyye*, 74.

³⁹ Mâhir, *el-Bahriyye fî Misri'l-İslâmiyye*, 87.

⁴⁰ Mâhir, *el-Bahriyye fî Misri'l-İslâmiyye*, 313-315.

kıyılarını yağmalayan, hatta bazen Roma'ya kadar ulaşan Ağlebîler'in elindeydi.⁴¹ Bizans İmparatoru, 206/822 yılında Sicilya donanma komutanı Fîmî'yi kışkırtarak Kuzey Afrika sahillerine baskın yaptırmış, bazı tüccarları esir aldırıştır. Bu baskınları engellemek için Ağlebî hükümdarı Ziyâdetullah, 212/827 yılında Sicilya Adası'na Esed b. Furât komutasında bir filo ile akın düzenlemiş,⁴² ayrıca Muhammed b. Abdullah et-Temîmî de Sardinya Adası kıyılarında mücadele etmiştir.⁴³ Esed b. Furât ve Muhammed b. Abdullah et-Temîmî bölgeye düzenlenen seferlerini 212/827-217/832 yıllarında olduğu gibi belli aralıklarla sürdürmüştür.⁴⁴

Ağlebîler, özellikle Akdeniz'deki stratejik konumları sayesinde iktisadî bakımdan deniz ticaretini geliştirmiş ve askerî bağlamda Bizans İmparatorluğu'na karşı yoğun deniz seferleri düzenlemiştir. Bu seferler neticesinde Sicilya'nın fethi gerçekleşmiştir. 800'lü yılların başlarında gerçekleşen bu fetih stratejisi, 900'lü yıllara kadar devam etmiş, buna bağlı olarak Bizans'ın Batı Akdeniz'deki gücü zayıflarken, Girit fethedilmiştir.⁴⁵ İhtişamlı günlerini Ziyâdetullah zamanında yaşayan Ağlebî Devleti, bu dönemde Sicilya'nın yanı sıra, stratejik önemi nedeniyle Malta'ya da seferler düzenlemiş ve adayı fethetmiştir. Ada'nın tam olarak fethi Ağlebî komutanı Ahmed b. Ömer komutasında gerçekleşmiştir.⁴⁶

251-293/865-905 yılları arasında Kuzey Afrika'da hükmeden bir başka hanedan devlet, Tolunoğlu Devleti'dir. Tolunoğlu Devleti de denizciliğin Akdeniz'deki önemini kavrayan, bunun için gerekli önlemleri alan bir başka devlettir. Bu doğrultuda, “Şevânî” olarak bilinen gemileri inşa ederek deniz kuvvetlerini güçlendirmeye çalışmıştır. Tolunoğulları dönemine kadar varlığını sürdüren Ravza Tersanesi, Ahmed b. Tolun tarafından genişletilip yeniden düzenlenmiş ve savaş gemileri inşa edilmeye devam edilmiştir.⁴⁷ Bu süreçte, Tinnîs, Dimyat ve İskenderiye tersanelerinde yürütülen faaliyetler sonucunda, Akdeniz'de 100 gemiden oluşan güçlü bir filo oluşturulmuştur.⁴⁸ Tolunoğulları zamanında tersanelerde inşa edilen gemi sayısının binlerle ifade edildiği de bildirilmiştir.⁴⁹ Ahmed b. Tolun'un hükümdarlığı döneminde (254-270/868-884), 254/867 yılında hamâim, sünbûk, zevrâk ve kârûb gibi çeşitli gemi türlerinin inşa edildiği bilinmektedir.⁵⁰ Savaş zamanlarında farklı işlevlere sahip olan bu gemiler, Tolunoğulları Dönemi'nde denizcilik faaliyetlerine verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Donanmanın güçlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu gemi üretimi, dönemin stratejik ve savunma politikalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

İhşidî Devleti, 324-359/935-969 yılları arasında Kuzey Afrika'da siyasi varlığını sürdürmüş ve güçlü donanmasıyla bölgedeki etkinliğini hissettirmiş bir başka önemli hanedan devletidir.

⁴¹ Seyyide İsmâil Kâşif, *Mısır fî asrî'l-İhşidiyyîn* (Kâhire: Matbaatü Câmîati Fuâd el-Evvel, 1950), 249; Muhammed et-Tâlibî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye* 184-296/800-909, thk. Hammâd es-Sâhilî (Beyrût: Dâru'l-Garbü'l-İslâm, 1995), 503 ve 578.

⁴² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 5/489-493; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 1/97.

⁴³ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 1/97.

⁴⁴ İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, 1/102-104.

⁴⁵ Muhittin Kapanşahin, “Ağlebîler”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti -7- Abbâsîler Döneminde Kurulan Devletler* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 7/45.

⁴⁶ İdris Bostan, “Malta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/539.

⁴⁷ ‘Abbâde, *Kitâbü Süfûni'l-üsdüli'l-İslâm*, 22; Hamevî, *Târihu ustûli'l-'Arabî*, 19.

⁴⁸ Mâhir, *el-Bahriyye fî Mısri'l-İslâmiyye*, 313-314.

⁴⁹ Nadir Özkuyumcu, “Tolunoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 41/235.

⁵⁰ Mâhir, *el-Bahriyye fî Mısri'l-İslâmiyye*, 313-315.

İhşidî Devleti'nin ordusu, Türkler, Sudanlılar ve Berberîler gibi farklı etnik unsurlardan oluşan karma bir yapıya sahipti. Mısır ve Şam'da savaşmaya hazır birliklerin toplam sayısının 400 bin olduğu iddia edilmekle birlikte, bu rakamın ihtiyatla değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylesine büyük bir ordunun barınma, lojistik destek ve ikmal imkanlarını sağlamak, dönemin koşulları göz önüne alındığında son derece güç olduğu için, söz konusu sayının abartılı olması muhtemeldir.

Öte yandan, 324/935-936 yılında Abbasî halifesi Râzî Billâh Şam topraklarına ilaveten Mısır'ı da Muhammed b. Tuğç el-İhşidî'ye vermiş,⁵¹ o da Ravza Adası'nda bulunan tersaneyi Fustat sahiline taşıyarak bölgedeki denizcilik faaliyetlerini yeniden düzenlemiş ve geliştirmiştir.⁵² Bu hamle, donanmanın daha geniş bir üretim kapasitesine ulaşmasını sağlamış, aynı zamanda savaş gemilerinin inşasına hız kazandırmıştır. Ancak gemilerin denize indirilmesi sırasında yaşanan teknik aksaklıklar ve yapısal sorunlar nedeniyle zaman zaman büyük kazalar meydana gelmiştir. Rivayetlere göre, bu kazaların en ciddi olanlarından birinde yaklaşık 500 kişi hayatını kaybetmiştir.⁵³ Bu tür olaylar, dönemin gemi yapım teknikleri ve iş güvenliği koşulları hakkında önemli ipuçları sunmakta olup, İhşidîler'in donanma gücü ve gemi üretim süreçleri konusunda karşılaştıkları zorlukları gözler önüne sermektedir.

3.1. Fâtımî Donanması

Emevî Devleti'nde olduğu gibi Fatımîler zamanında da Mısır, Şam ve Kuzey Afrika olmak üzere üç donanma, varlığını sürdürmüştür.⁵⁴ Arap İslâm filosunun altın çağı boyunca Akdeniz sularında Mısır tersaneleri savaş gemileriyle dolup taşmıştır. İlk Fatımî halifesi Ubeydullah el-Mehdî (297-322/909-934), Mağrib'te kendisine atfedilen ve Mehdîye diye bilinen bir tersane kurmuştur. Mehdî'nin halefleri askerî deniz üsleri kurma politikasını sürdürmüş, Sûse⁵⁵ ve Mansûre'de⁵⁶ tersaneler inşa ettirmişlerdir.⁵⁷

Müsettah gemisi, Mısır'da kurulan hanedan devletlerin donanmasında yer aldığı gibi Fatımî donanması envanterine de dâhil edilmiş ve Fatımî donanmasının temelini oluşturmuştur. Muiz-Lidînillah, halifeliği döneminde 341-365/953-975 Mısır, İskenderiye⁵⁸ ve Dimyat'ta⁵⁹ yeni tersaneler kurmuş, eski tersaneleri elden geçirerek ıslah etmiş ve buralarda şînî, şelendî ve müsettah isimli savaş gemileri inşa etmiştir. İnşa edilen bu gemileri sahil şeridinde göndererek

⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/56.

⁵² Kâşîf, *Mısır fî asrî'l-İhşidiyyin*, 248; Mâhir, *el-Bahriyye fî Mısır'l-İslâmiyye*, 313-315.

⁵³ Kâşîf, *Mısır fî asrî'l-İhşidiyyin*, 249-250.

⁵⁴ Berakât, *Fennü'l-harbi'l-bahriyye*, 162.

⁵⁵ İnsanlarının ten rengi sarıya yakın buğday rengi olan Mağrib'de yer alan büyük bir şehirdir. bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1977), 3/281.

⁵⁶ İfrîkiye yönünde Kayrevan yakınlarında, Mansûriye diye de ifade edilen bir şehir. bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 5/211-212.

⁵⁷ Berakât, *Fennü'l-harbi'l-bahriyye*, 171-172.

⁵⁸ İskenderiye; Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yolların birleştiği noktada Nil deltasının batı kenarında yer alan önemli bir ticaret ve ulaşım merkezidir. Geniş bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/182-188.

⁵⁹ Mısır sahilinde Mısır ve Tinnîs arasında havası temiz bir yerleşim birimidir. bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 2/472-475.

Sûr,⁶⁰ Akkâ⁶¹ ve Askalân⁶² gibi bölgede bulunan yerleşim yerlerini korumaya çalışmıştır.⁶³ Ayrıca Muiz-Lidîñillâh, halifelîği döneminde Meks⁶⁴ Tersanesinde de gemiler inşa ettirdiği sadece Meks Tersanesinde inşa edilen gemi sayısının 600 olduğu ifade edilmiş,⁶⁵ yine bu 600 gemi arasında şîñî, müsettah, butse ve hammâle cinsi gemiler bulunduğu rivayet edilmiştir.⁶⁶ Fatimî Halifesi Muiz'den sonra oğullarının hükümdarlığı döneminde de Kahire, İskenderiye ve Dimyat'ta savaş gemilerinin inşası için büyük çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir. Bunlar arasında Bizans'a karşı savaşta kullanılmak üzere özellikle Sûr, Akkâ ve Askalân'da inşa edilmiş şîñî, şelendî ve müsettah isimli gemiler yer almıştır.⁶⁷

Fatimîler, gemi yapımına büyük önem vermiş, hicrî altıncı yüzyılın sonlarında Akdeniz'deki en güçlü denizci devletlerden biri haline gelmiştir. Ayrıca Septe (Ceuta) limanını inşa ederek limanın girişine iki büyük sütun bina etmiş, zincirlerle bir kapan hazırlayıp izinsiz liman giriş ve çıkışlarına engel olmuşlardır. Bu limanın otuzdan fazla savaş gemisini barındırdığı rivayet edilmiştir.⁶⁸ Fatimîler, denizcilik faaliyetlerini sadece İslâm sınırlarını korumakla sınırlı tutmamış, denizdeki hâkimiyetlerini Batı Akdeniz'deki Sicilya, Sardinya, Korsika ve Malta gibi adaların çoğuna da yaymışlardır. Fatimîlerin, denizcilikteki ilerlemelerinde Akdeniz'deki hâkimiyetlerinde kurmuş oldukları “*Dîvân-ı Ustûl*” ile İskenderiye, Dimyat ve Ravza Adası'ndaki tersanelerin büyük etkisi olmuştur.⁶⁹

Fâtımî Devleti'nin son dönemlerine bakıldığında özellikle Muiz-lidîñillâh'ın halifelîği döneminde ikbal dönemini yaşayan ve bünyesinde 600 gemi barındıran donanmanın parlak günlerinden eser kalmadığı bildirilmiştir. 600 gemilik donanma parçalarından sadece 80 adet şîñî, 10 adet müsettah ve 10 tane de hammâle türü gemi kaldığı ve toplamda 100 kadar geminin filoda bulunduğu ifade edilmiştir.⁷⁰

Fâtımî Devleti, Dimyat, Askalân, Sûr ve Akkâ'daki tersanelerde şîñî, şelendî ve müsettah türlerinde savaş gemileri inşa etmiş, kendilerine sağladığı özgüven sebebiyle bu gemileri sergilemekten büyük mutluluk duymuştur. Fatimîlerin denizcilik alanında gemi inşasından

⁶⁰ Doğu Akdeniz körfezinin girişinde bulunan, Şam kıyısında yer alan ve bir limana sahip olan yerleşim birimidir. bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/433; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilmün'im es-Sanhâcî el-Himyârî, *er-Ravzû'l-mî'târ fî haberî'l-aktâr*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Müessesetü Nâsir li's-Sekâfe, 1980), 369.

⁶¹ Şam sahil şeridinde yer alan bir liman şehridir. bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/141.

⁶² Gazze ve Beyt Cibrîn arasında Filistine bağlı, Şam'ın gözbebeği kabul edilen yerleşim yeridir. bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/122.

⁶³ Nuhaylî, *es-Süfînü'l-İslâmiyye*, 142.

⁶⁴ Ümmü Düneyn olarak da bilinen bu bölge, Kâhire ile Nil Nehri arasında konumlanmış olup Mısır fetihleri sırasında önemli bir rol oynamış, Kâhire'nin mahalleleriyle neredeyse iç içe geçmiş bir köy. bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/251; Hamevî, *Târîhu ustâli'l-'Arabî*, 21.

⁶⁵ Mâhir, *el-Bahriyye fî Mısri'l-İslâmiyye*, 316.

⁶⁶ Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi-zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, thk. Halîl Mansûr (Beyrût-Lübnân: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 3/338; 'Abdülalîm, *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr*, 96.

⁶⁷ Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean*, 130.

⁶⁸ 'Abdülalîm, *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr*, 78.

⁶⁹ 'Abdülalîm, *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr*, 83.

⁷⁰ Makrîzî, *el-Hittatü'l-Makrîziyye*, 3/338. Bu sayıların 75'ten fazla şîñî, 10 müsettah ve 10 hammâle cinsi gemi olduğu da söylenmiştir. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Kalkaşendî, *Kitâbü Subhî'l-a'sâ* (Kâhire: Dâru'l Kütübî'l-Hudeviyye, 1914), 3/523; Makrîzî, *el-Hittatü'l-Makrîziyye*, 2/424; Nuhaylî, *es-Süfînü'l-İslâmiyye*, 141-142.

sonra en önemli faaliyetlerinden biri donanmalarıyla birlikte bayram kutlamalarındaki resmi geçitler olduğu bildirilmiştir.⁷¹

3.2. Eyyûbî Donanması

Müsettah gemisinin, Eyyûbî donanmasında kürekçilerin alt katta kürek çekerken, askerlerin üst güvertede savaşabilmesine olanak sağlayan bir yapıya sahip olduğu,⁷² bu yönüyle donanmanın önemli unsurlarından biri kabul edildiği bildirilmektedir. Nitekim müsettah gemisinin Haçlı seferleri sırasında, Eyyûbî donanmasında etkin bir şekilde kullanıldığı bildirilmiştir.⁷³ Selâhaddin'in 12. yüzyılın sonlarında tarih sahnesine çıkması, Müslümanları birleşmeye ve onları haçlılarla savaşmaya, donanmalarını güçlendirmeye motive etmede büyük bir tesir yaratmıştır. Bu tesir haçlılarla yapılan savaşlarda birçok İslâm kahramanlığının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.⁷⁴ 565/1170 yılında Frenkler Dimyat'a saldırmış, Selâhaddin Nil üzerinden destek verirken bir yandan Nûreddin'den takviye kuvvet istemiştir.⁷⁵ 566/1171 yılında ise birçok gemi inşa ettirerek onları parçalar halinde develer üzerinde taşımış karadan ve denizden Eyle'yi kuşatarak Frenklerin elinden almıştır.⁷⁶ 578/1183 yılında Kerak Prensi Renaud de Châtillon, hâkim olduğu bölgede Müslüman hacılara zor zamanlar yaşatmış, birçoğunu esir almış, bu durum Selâhaddin'in esir edilen Müslümanları kurtarmak için önlem almasına yol açmıştır.⁷⁷ Söz konusu hadise şöyle gelişmiştir. Renaud de Châtillon, beşi büyük olmak üzere birçok orta ve küçük ölçekli gemi inşa ederek Mısır sahillerini ve Hicaz bölgesini kontrol etmeyi hedeflemiş, bu bağlamda sahillere çıkarmalar yapmış halkını kılıçtan geçirmiştir. Renaud de Châtillon, bu hareketiyle bir yandan bölgeyi kontrol altına almayı bir taraftan da Hindistan ticaret yolunu kontrol etmeyi hedeflemişti. Selâhaddin, kardeşi Melik Adil'e (596-614/1200-

⁷¹ Cemâlüddîn Şeyyâl, *Mücmelü Târihu Dimyât* (İskenderiye: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2000), 15. Ayrıca Bizans İmparatorluğu ve Endülüsl Devletine karşı Fâtımî Devleti'nin mücadeleleri ile Batı Akdeniz'de bulunan Sardinya ve Korsika gibi adaları ele geçirme konusundaki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Murat Öztürk, *Fâtımîlerin Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 60-99; Furkan Erbaş, "Mağrib Dönemi Fâtımîler'de Denizcilik/Donanma (297-362/909-973)", *Düzcce İlahiyat Dergisi* 8/2 (Aralık 2024), 277-296.

⁷² Fahmy, *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean*, 131.

⁷³ Muhsin, *Ceyşü'l-Eyyûbî*, 213.

⁷⁴ Nadir Karakuş, "Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Amiralisi Hüsameddin Lü'lü", *Umde Dini Tetkikler Dergisi* 5/1 (Temmuz 2022), 60-80. Ayrıca Yâ'kûb el-Halebî, Akkâ garnizonuna malzeme sağlamak üzere silah, çeşitli teçhizat ve savaşçılarla dolu büyük bir geminin başında Beyrut'tan ayrılmıştır. İngiltere Kralı Richard, onun yolunu kesmiş ve 40 parçadan oluşan gemileriyle onu kuşatmıştı. Müslümanlar onlarla şiddetli bir şekilde savaşmış ve tüm mürettebatıyla birlikte gemi Akdeniz'in derin sularına gömülmüş mürettebat şehit olmuştur. Düşman Müslüman gemisini ele geçirmek üzereyken gemi komutanı Yâ'kûb son kez şöyle dediği nakledilmiştir: "Vallahi, şerefimiz dışında öldürmeyeceğiz ve onlara bu gemiden hiçbir şey vermeyeceğiz." Sonra askerî teçhizat taşıyan geminin yan tarafını parçalayarak geminin su ile dolmasını, böylece batmasını sağladılar. Gemi içindekiler boğulmuş, askerî levazım denizin derinliklerine batmış ve düşman bu saldırıdan hiçbir şey elde edememiştir. bk. Berakât, *Fennü'l-harbi'l-bahriyye*, 124.

⁷⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/350; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/199; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî milûki Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1992), 5/362; Şihâbüddîn el-Makdisî Ebû Muhammed Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbârî'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye* (Kâhire: Matbaatü Vâdi'n-Nîl, 1871), 2/139; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kurûb*, 1/181.

⁷⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/361; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kurûb*, 1/199; Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, thk. Ali Muhammed Hâşim-Abdülmecîd Terhûnî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 28/261; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 5/365; Berakât, *Fennü'l-harbi'l-bahriyye*, 215.

⁷⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/314; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kurûb*, 2/127; 'Abdülalîm, *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr*, 84-85; Şeyyâl, *Mücmelü Târihu Dimyât*, 18.

1218) bu konu için bir an evvel önlem almasını emretmiş, önceden bunu tahmin eden Melik Adil, gerekli hazırlıkları zamanında yapmış ve Hâcib Hüsameddin Lü'lü'ye (öl. ?) Renaud de Châtillon'a karşı çıkması için emir vermiştir. Hâcib Hüsameddin Mısır ve İskenderiye tersanelerinde bulunan donanmaya ait gemileri parçalara ayırttırarak develerin sırtında taşımış ve Nil Nehri'ne indirmiştir. Burada yeniden bir araya getirilen gemi parçaları iki filoaya ayrılmış, filolardan birisiyle Eyle Limanı'na hareket ederek buradaki tüm Hristiyan gemilerini etkisiz hale getirmiştir. İkinci grup filo ise Mısır sahiline yönelmiş fakat Eyle'de başlarına geleni öğrenen Hristiyanlar, Müslümanlar Mısır kıyılarına gelmeden bölgeyi terk etmiştir.⁷⁸

Müslümanlar zor durumda kaldıkları zamanlarda Avrupa'dan gelen saldırılara karşı kuşatmayı kaldırma adına zaman zaman vergi ödemeyi kabul etmişlerdir.⁷⁹ Bu yüzden Eyyûbî Devleti'nin kurucusu Selâhaddin, haçlı kuşatmaları sebebiyle yaşanan talihsizlikler nedeniyle denizciliğe önem vermiştir. Bu maksatla "*Dîvân-ı Ustûl*" isminde günümüzdeki manada donanma bakanlığını kurmuştur. Bununla kalmayıp denizcilik faaliyetlerini destekleyebilmek adına Feyyûm⁸⁰ gibi bazı şehirlerin yaklaşık 60 bin dinar olan haraç ve zekât gelirini bu bakanlığa tahsis etmiştir.⁸¹ Tahsis edilen bu gelir sayesinde başta Muâviye döneminde inşasına başlanan ve İstanbul fetihlerinde de kullanılan tarîde cinsi gemiler olmak üzere şînî, şelendî ve butse türü gemiler, savaş stratejisi gereği ihtiyaca göre inşa edilmiştir. Bunlar arasında müsettah isimli gemi de yer almıştır.

576/1181 yılında Frenklerin bir hareketlilik halinde olduğunu haber alan Sultan Selâhaddin, Remle'ye gitmiş ve burada yaklaşık 20 gün kalmıştı. Düşmanla aralarında çatışma meydana gelmiş, birçok Frenk ileri geleni ve askeri öldürülürken bir o kadarı esir alınmıştır. Müslümanların üç kayıp verdikleri bu mücadele esnasında biri müsettah olmak üzere bazı Frenk gemilerine el konmuştur.⁸²

579/1184 yılının Muharrem ayının onuncu gününde, Eyyûbî donanmasına ait gemilerden oluşan bir filo Akdeniz'de kontrol amaçlı seyrüsefer etmek için Mısır'dan yola çıkmıştı. Filo, içerisinde hepsi silahlı 300⁸³ veya 375⁸⁴ savaşçının bulunduğu ve işgal topraklarına erzak ve silah götüren Frenklere ait büyük bir haçlı gemisiyle karşılaşmıştır. Akdeniz'de karşılaşan haçlı gemisi ile Müslümanlar arasında çatışma çıkmış, çatışma sonucunda Frenkler mağlup olmuş, birçoğu esir alınmış, Müslüman denizciler gemiye el koyarak Mısır'a geri dönmüştür.⁸⁵ İsmi belirtilmeyen fakat büyüklüğüne işaret edilen bu geminin müsettah veya butse olma ihtimali yüksektir. Çünkü o dönemde bu sayıda savaşçıyı ancak bu gemiler taşıyabilmekteydi.

584/1188 yılında Sûr kentindeki Eyyûbî kara ordusu üç taraftan kuşatıldığı için zor durumda kalmıştı. Durumu Müslümanların lehine çevirebilmek için Eyyûbî Devleti denizden yardım

⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/314; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 28/265; Sallâbî, *Eyyûbi Devleti*, 446-448.

⁷⁹ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hâlid en-Nâsîrî, *Kitâbü'l-İstîskâ li ahhâri düveli'l-Mağribi'l-aksâ ed-devletâni Murâbitiyye ve'l-Müvâhidiyye*, çev. Cafer en-Nâsîrî-Muhammed en-Nâsîrî (b.y.: Dâru'l-Kütüb-Dâru'l-Beydâ, 1997), 2/244.

⁸⁰ Amr b. Âs zamanında fethedilen, Fustat ile arası dört günlük mesafe olan bir şehir. bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/286.

⁸¹ Mâhir, *el-Bahriyye fî Mısri'l-İslâmiyye*, 101.

⁸² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kurûb*, 2/374.

⁸³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kurûb*, 2/140.

⁸⁴ Sallâbî, *Eyyûbi Devleti*, 549.

⁸⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kurûb*, 2/140; Sallâbî, *Eyyûbi Devleti*, 549.

göndermeye çalışmıştır. Ancak şehir deniz tarafından da bir haçlı filosu ile kuşatıldığı için Müslümanlar bu noktada sahile yaklaşamamışlardır. Eyyûbî Devleti Sûr kentinin kuşatması esnasında Akkâ Limanı'ndan destek vermiş, özellikle 5 büyük gemiyle Sûr Limanı'nın girişi kontrol edilerek düşman gemilerinin girişine fırsat verilmemiştir. Fakat Müslümanlar bu görevlerini yerine getirirlerken bir an gevşeklik göstermiş olmalı ki duruma hâkim oldukları ve her şeyi kontrolleri altında tuttukları bir zamanda seher vakti uyudukları bir esnada haçlı askerleri bunu fırsat bilmişler ve gemilere saldırarak müsettah isimli devasa gemileri batırmışlardır. Askerlerin bir kısmı hemen oracıkta ölmüş, bir kısmı gemilerden atlamış ve yüzerek kaçmaya çalışmıştır. Bütün bunlar limanda yaşanırken kara ordusu olup biteni sadece seyretmekle yetinmiştir. Bu mağlubiyet Selâhaddin'i fazlasıyla üzmüştür.⁸⁶

587/1191 yılında Akkâ kuşatıldığı zaman 50 parçadan oluşan İslâm filosu Mısır'dan hareket ederek aniden Frenk gemilerinin yanına gelmiş onları yakmış, düşmana büyük darbe vurmuştur.⁸⁷ İslâm filusunda bulunan gemilerin isimleri zikredilmese de Eyyûbî deniz gücü envanterinde yer alan bu filoda şînî, müsettah ve hammâle türü gemilerin bulunduğu bilinmektedir.

Tarihi veriler müsettah cinsi gemilerin Orta Çağ'da Akdeniz sularında hem Müslümanlar hem de Avrupalı devletler tarafından bilindiğini ve kullanıldığını göstermektedir. Frenkler, Selâhaddin ve Nûreddin'in Mısır topraklarını fethettiği haberini alınca, sıranın kendilerine geleceği endişesiyle korkularından Mısır topraklarını işgal etmek üzere harekete geçmiş, Sicilya ve Akdeniz'de bulunan diğer bölgelere mektuplar yazıp silah, teçhizat ve asker yardımı istemiştir. Debbâbe ve mancınıklarla desteklenmiş haçlı donanması, aralarında şînî, müsettah ve şelendî isimli 1100 gemiden oluşan filo ile Dimyat üzerine yürümüş, 565/1170 yılında Dimyat'ı karadan ve denizden kuşatmıştır. Yine 647/1249 yılında Mısır'a yapılan haçlı seferinde Müslümanların müsettah isimli gemilerle kuşatmadan kurtulduğu bildirilmiştir.⁸⁸ Mağrib'te elde edilen metinlerde de bu geminin Mağrib ve Endülüs'te bilindiğine işaret etmektedir. 8. Kastilya kralı, sahil güvenliği için Muvahhid halifelerinden yardım istemiş, bu istek şînî, tarîde ve müsettah isimli gemilerle karşılanmıştır.⁸⁹ Kadirga sınıfı devasa kürekli müsettah isimli gemiler, Slavlar tarafından da Cebelitarık bölgesinde kıyı boyunca ve genellikle önemli operasyonlarda kullanılmıştır.⁹⁰

İbn Şeddâd, 587/1192 yılında müsettah isimli geminin 500 veya daha fazla yolcu taşıdığını, ancak yolcu kapasitesinin bunun üzerinde olduğunu belirtmiştir. 587/1192 yılının Şevval ayının beşinde bir cumartesi günü, Eyyûbî Devleti'nin Mısır donanması, içinde geniş ve düz güverteli bir geminin de bulunduğu beş Frenk gemisini ele geçirmiş ve bu gemide 500 veya daha fazla kişinin bulunduğu bildirilmiştir.⁹¹ Ele geçirilen bu beş gemiden birinin de müsettah isimli bir gemi olduğu rivayet edilmiştir.⁹²

⁸⁶ Sallâbî, *Eyyûbî Devleti*, 449-450.

⁸⁷ İbn Vâsil, *Müferricü'l-kurûb*, 2/305; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 28/282; İbn Kêşir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/369-370.

⁸⁸ Nuhaylî, *es-Süfünü'l-İslâmiyye*, 342.

⁸⁹ Nuhaylî, *es-Süfünü'l-İslâmiyye*, 143.

⁹⁰ Hasan Emyelî, *el-Cihâdû'l-bahriyye fî mesabbi Ebî Rakrâk* (el-Muhammediyye: Dâru Ebî Rakrâk, 2006), 104.

⁹¹ Zeyyât, *el-Varâka ve snâ'atü'l-kitâbe ve mu'cemü's-süfün*, 132.

⁹² İbn Vâsil, *Müferricü'l-kurûb*, 2/374; Nuhaylî, *es-Süfünü'l-İslâmiyye*, 142.

3.3. Endülüs, Muvahhid ve Memlük Donanmaları

Endülüs'te hammâle türü bir gemi olarak bilinen müsettah isimli savaş gemilerinin harp meydanlarında savaşmaktan ziyade lojistik amaçlı kullanıldıkları, bu manada askerin daha çok silah ve gıda gibi ihtiyaç duyduğu levazımatı taşıdıkları nakledilmiştir.⁹³ Endülüs'te gemi inşa sektörünün çok ileri seviyelere ulaştığı, ancak ticarî faaliyetlerin zayıflamasıyla denizcilik sektörünün olumsuz etkilendiği ve bu durumun gemi inşaatçılığının zamanla kaybolma sürecine girmesine neden olduğu ifade edilmiştir.⁹⁴

Muvahhid halifelerinden Abdülmü'min b. Ali (524-558/1130-1163), Frenklerle hem karada hem denizde savaşabilmek adına hazırlıklar yapmış ve 557/1162 senesinde tüm Endülüs, İfrîkiye ve Mağrib sahillerini koruyabilmek adına 400 parçadan oluşan bir donanma inşa ettirmiştir.⁹⁵ Halife Ebü'l Hasan (640/1243) zamanında Avrupalıların Endülüs kıyısındaki Cezîret-ü Hadrâ Adası'nı işgal ederken Ada'ya yaptıkları saldırıya bir donanma ile geldikleri, donanmada bulunan gemilerin mancınık gibi ağır silahlarla desteklendiği belirtilmiştir. Bununla birlikte donanmada bulunan gemilerin isimlerine ve çeşitlerine yer verilmemiştir. Aynı şekilde Müslümanların donanmasında bulunan gemi çeşitlerine de yer verilmemiştir.⁹⁶ Bu bize İslâm fetihleriyle başlayan denizcilik hareketlerine Müslüman tarihçilerin mesafeli durmalarını hatırlatmaktadır. Siyasî olarak neredeyse tüm faaliyetleri nakleden kaynaklara baktığımız zaman denizcilikle ilgili savaşlarda ve fetihlerde detaylara girmedikleri dikkat çekmektedir. Bu tutum ve davranış sonraki asırlarda da değişmeden devam etmiştir.

Frenklerin, uzun süren mücadelelerin ardından Mısır topraklarından çekilmesiyle Memlük Sultanı Baybars (659-676/1260-1277), Fâtımî ve Eyyûbî devletlerinde olduğu gibi, Mısır'ın sahil kentlerinin donanma olmaksızın korunmasının mümkün olmadığını idrak eden önemli bir devlet yöneticisi olarak öne çıkmıştır. Bu doğrultuda, Dimyat ve İskenderiye tersanelerinde birçok şînî türü savaş gemisinin inşa edilmesini sağlamış ve bu sürecin takibini doğrudan kendisi gerçekleştirmiştir. Söz konusu tersanelerde öncelikli olarak, içerisinde harrâka, müsettah ve tarîde türü gemilerin bulunduğu 40 parçadan oluşan bir filonun inşasını tamamlamıştır. Ardından, 669/1270 yılında Kıbrıs Adası'nın fethini gerçekleştirmek amacıyla bir donanma filosunu Ada'ya sevk etmiştir.⁹⁷

Klasik siyasî tarih kitaplarında genel anlamda gemi çeşitlerine yer verilmese de Arap şiirinde gemilerin isimlerine yer verilmiştir. Ancak burada akla şu sorular gelmektedir. Şairler isimlerini zikrettikleri gemiler hakkında ne kadar bilgiye sahipti ve zikrettiği gemiyi görmüş müydü? Ya da gören birinden işiterek mi şiirine konu edinmişti? Şiirlere bakıldığında gemi detaylarının verilmemesi akla bu soruları getirmektedir. Çünkü erken dönem İslâm kaynakları bize bu gemilerin boyutları ve işlevleri hakkında detaylı bilgi vermemektedir. Aslında Kur'an⁹⁸ ve Arap

⁹³ 'Abdülalîm, *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr*, 95.

⁹⁴ Bebel, *Hız Muhammed ve Arap İslâm Kültürü*, 141 ve 147.

⁹⁵ Nâsirî, *Kitâbü'l-İstikâsâ*, 2/143.

⁹⁶ Nâsirî, *Kitâbü'l-İstikâsâ*, 3/137-138.

⁹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 15/428; Şeyyâl, *Mücmelü Târihu Dimyât*, 42.

⁹⁸ *Kur'an-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006). El-Bakara, 2/164; el-'Ârâf, 7/64; el-Hûd, 11/37-38; en-Nahl, 16/14; el-Hac, 22/65; el-Mü'minûn, 23/27-28.

şii o dönemde denizcilik zanaatının varlığına şahitlik etmektedir.⁹⁹ Ancak bunların yüzyıllar öncesinden de var olduğunu tahmin etmek mümkündür. Fakat her şeye rağmen şiirde geçmesi dahi bazı gemilerin o tarihlerde bilindiği, işitildiği ve görüldüğü anlamına gelmektedir.

Sonuç

Cahiliye Dönemi'nde denizcilik zanaatı hakkında bilgi ve tecrübeye sahip olmayan Hicaz Arapları İslâm fetihlerinden sonra tanıştıkları denizci milletlerden bu zanaatı öğrenmiş ve zamanla denizciliğin kendileri için bir zaruret olduğunu keşfetmiştir. Denizcilik anlamında gayri Arap unsurlarla temas Müslümanlar adına önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu sayede Müslümanlar Mısır ve Suriye'de yaşayan ve denizcilik konusunda oldukça deneyime sahip olan Rum ve Kıbt halkıyla tanışmıştır. Araştırmada bu tanışmanın denizcilik konusunda deneyime sahip olmayan Müslümanlar ile tecrübe sahibi olan halkları birbirine yakınlattığı, Müslüman Arapların denizcilik konusundaki bilgilerini bu insanlar sayesinde çabucak artırdığı tespit edilmiştir. Bu gayret ve çaba Müslümanların bilgi ve tecrübelerini bir yandan artırmış, diğer yandan kendilerini geliştirmelerini sağlamış, böylece yeni inşa ettikleri gemileri kendi kültür formlarına göre şekillendirdikleri görülmüştür. Müslüman denizciler böylece gemileri yeni formlara göre şekillendirmekle kalmamış, bu gemileri yeni adlarla isimlendirmişlerdir. İslâm'ın ilk asrındaki deniz fetihlerinde kullanılan şînî, tarîde ve harrâka gibi gemilere Emevîlerden sonra teknolojinin gelişmesiyle birlikte hacim itibarıyla daha küçük ancak daha süratli gemiler inşa edilmiş, donanmada bulunan gemiler arasına berkûs, sümbûk ile müsettah gibi yeni gemilerin ilave edildiği görülmüştür.

Bu çalışmada Orta Çağ'da Akdeniz Havzası'nda büyük öneme sahip olan ve İslâm'ın ilk dönemlerinde İstanbul fetihlerinde de kullanıldığı bildirilen müsettah isimli geminin, İslâm devletlerine ait donanmaların önemli bir parçası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Suriye ve Mısır tersanelerinde inşa edilen bu gemilerin hem Müslümanlar hem de Frenkler tarafından kullanıldığı görülmüştür. Elde edilen veriler ışığında Selâhaddin'in Mısır'ı fethinin ardından Frenklerin Akdeniz'deki askeri operasyonları, bu gemilerin stratejik önemini ortaya koymuş, müsettah ve benzeri gemilerin Orta Çağ'da gerek Müslümanların gerek Avrupalı devletlerin donanmalarının vazgeçilmez parçaları olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Fâtımîler, Eyyübîler ve Memlükler dönemlerinde sayıları 500 ile 1000 arasında olan donanma parçalarının arasında mutlaka 10 veya 20 adet müsettah bulunması, bu gemilerin vazgeçilmez olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Belki de harp meydanlarındaki savaş kabiliyetlerinden ziyade büyüklükleri sebebiyle savaşlarda lojistik maksatlı nakliyyede kullanılması onları vazgeçilmez kılmıştır. Hatta Süleyman b. Abdülmelik (96-98/715-717) zamanında 3. İstanbul kuşatmasında da bu amaçla kullanıldığı ifade edilmiştir.

Müsettah isimli gemilerin yapısal olarak büyük olması, hareket gerektiren deniz savaş alanlarında bu gemileri belki de hantal bırakmıştır. Diğer gemilerle kıyaslandığı zaman sayıları 500 ile 1000 arasında değişen donanma parçaları arasında 10 ya da 20 tane bulunmasının sebebinin bu hantallıktan kaynaklandığı daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ancak savaş meydanlarında dezavantaj olan büyüklük meselesi kuşatma savaşlarında gerek asker gerek savaş

---

⁹⁹ Dionisius A. Agius, *Classic Ships of Islam From Mesopotamia to the Indian Ocean* (Leiden-Boston: Brill, 2008), 279.

araç gereci anlamına gelen levazım taşınması noktasında envanterinde bulunduğu deniz kuvvetlerine büyük bir avantaj sağlamıştır.

Müsettah isimli gemilerin, Akdeniz Havzası'nda yaşamış İslâm devletlerinin donanmasının temel unsurlarından biri olması ve Haçlı Seferleri esnasında önemli roller üstlenmesi, İslâm dünyasının denizcilikteki gücünü ortaya koymuştur. Selâhaddin'in donanmasını güçlendirme çabaları ve "Dîvân-ı Ustûl" gibi bir divanın ayrıca kurulması, denizcilik faaliyetlerine verilen önemi ortaya koymaktadır. Müslümanların Avrupa milletlerinden gelen saldırılar karşısında zaman zaman vergi ödemeyi kabul etmeleri, denizcilikteki stratejik hamlelerin önemini artırmış bu yüzden gemi inşa alanına güçlü yatırımları zorunlu kılmıştır. Hatta Müslüman devletlerin kıyı şeridinde zaman zaman yapılan ani haçlı baskınları, bu yatırımların hayati önem taşıdığını ortaya koymuştur.

Bu Araştırmada Orta Çağ'da Akdeniz Havzası'nda denizcilik faaliyetleri bağlamında Müslüman donanmalarında kullanılan müsettah isimli geminin, tarihsel, ekonomik ve askerî anlamda önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın, denizcilik faaliyetlerinin İslâm dünyasındaki etkilerini ve bu faaliyetlerin bölgedeki devletlerin güç dengelerine olan katkılarını anlamak için değerli bir kaynak olması beklenirken bir yandan da alanda araştırılmayı bekleyen diğer gemiler için örnek teşkil etmesi temenni edilmektedir.

Kaynakça | References

- 'Abbâde, 'Abdülfettâh. *Kitâbü Süfünî'l-üsdü'l-İslâmiyyi ve envâ'ihâ ve ma'addâtihâ*. Mısır: Matbaatü'l-Hilâl, 1913.
- 'Abdülalîm, Enver. *el-Milâha ve 'ulûmu'l-bihâr 'inde'l-'Arab*. Kuveyt: 'Âlemü'l-Ma'rife, 1979.
- 'Adevî, İbrâhîm Ahmed. *el-Ümeviyyûn ve'l-Bizantiyyûn, el-bahru'l-ebyedu'l-mütevevssit buhayratü'l-İslâmiyye*. Kâhire: Mektebetü'l-Anclo el-Mısıryye, 1953.
- Agius, Dionisius A. *Classic Ships of Islam From Mesopotamia to the Indian Ocean*. Leiden-Boston: Brill, 2008.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2006.
- 'Aselî, Bessâm. *Fennü'l-harbi'l-İslâm fi 'uhûdi'l-Hulefâi'r-Râşidîn ve'l-Ümeviyyîn 'ameliyyâtü'ş-cebêhâtî'ş-şimâliyye ve'ş-şarkıyye ve'l-bahriyye*. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Bebel, August. *H. Muhammed ve Arap İslâm Kültürü*. çev. Sıddık Çelik-Hasan Erdem. İstanbul: Arya Yayıncılık, 2011.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Fütûhu'l-büldân*. thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ' - Ömer Enîs et-Tabbâ'. Beyrût: Müessesetü'l-Maârif, 1987.
- Berakât, Vefik. *Fennü'l-harbi'l-bahriyye fi't-târîhi'l-'Arabiyyi'l-İslâm*. b.y: Matbaatü Câmîati Haleb, 1995.
- Bostan, İdris. "Malta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/539-542. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fi Târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*. 10 Cilt. Bağdâd: Câmîatiü Bağdâd, 2. Basım, 1993.
- Çavuşoğlu, Mustafa. *H. Peygamber Dönemi'nden Emevîlerin Yıkılışına Kadar Denizcilik*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Çiftci, Mehmet. *Endülü's Emevî Devletinde Donanma (711-1031)*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Dozy, Reinhart. *Supplement Aux Dictionnaires Arabes*. 2 Cilt. Leide-Paris: EJ Brill-Librairie Orientale Et Americaine Maisonneuve Freres, 2. Basım, 1927.
- Ebû Halîl, Şevkî. *Fethu Sikkiliye bi kıyâdeti'l fakîhi'l mücâhid Esed b. Furât*. Dimaşk-Beyrût: Dâru'l Fikr-Dâru'l Fikri'l Muâsir, 2. Basım, 1998.
- Ebû Şâme, Şihâbüddîn el-Makdisî Ebû Muhammed Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm. *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbârî'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*. 2 Cilt. Kâhire: Matbaatü Vâdi'n-Nîl, 1871.
- Eco, Umberto (ed.). *Ortaçağ - Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar-*. çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2. Basım, 2014.
- Emyelî, Hasan. *el-Cihâdü'l-bahriyye fi mesabbi Ebî Rakrâk*. el-Muhammediyye: Dâru Ebî Rakrâk, 2006.
- Erbaş, Furkan. "Mağrib Dönemi Fâtımîler'de Denizcilik/Donanma (297-362/909-973)". *Düzce İlahiyat Dergisi* 8/2 (Aralık 2024), 276-304. <https://doi.org/10.61272/duid.1548079>
- Erol, Burak Gani. *Memlük Deniz Kuvvetleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Fahmy, Aly Mohamed. *Muslim Naval Organisation in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth A.D.* Cairo: National Publication-Printing House, 2. Basım, 1966.
- Hamevî, Muhammed Yâsîn. *Târîhu ustûli'l-'Arabî*. Dimaşk: y.y, 1945.
- Himyerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilmün'im es-Sanhâcî. *er-Ravzü'l-mî'târ fi haberî'l-aktâr*. thk. İhsân Abbâs. Beyrût: Müessesetü Nâsir li's-Sekâfe, 1980.
- Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- İşıltan, Fikret. "Sicilya". *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 10/589-596. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1966.

- İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî el-Ahbârî. *Kitâbü'l-Fütûh*. thk. Ali Şîrî. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Edvâ, ts.
- İbn İzârî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İzârî el-Merrâküşî. *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. thk. Levi Provençal - C. S. Colin. 2 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru's-Sekâfe, 3. Basım, 1983.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdülkâdir el-Arnâût - Beşâr 'Ivâd. 20 Cilt. Beyrût: Dâr-u İbn Kesîr, Özel Baskı., 2015.
- İbn Memmâtî, Es'ad. *Kitâbü Kavânîd'd-devâvîn*. thk. Azîz Süryâl Atıyye. Kâhire: Mektebetü Medbûlî, 1991.
- İbn Rüste, Ebü' Alî Ahmed b. Ömer. *el-A'lâku'n-nefise*. ed. Michael Jan De Goeje. Leyden: Matbaatü Brill, 1892.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî. *en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin. 16 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1992.
- İbn Vâsıl, Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim. *Müferricü'l-kurûb fi ahbâri benî Eyyûb*. thk. Cemâlüddîn Şeyyâl. 5 Cilt. Kâhire: y.y., 1953.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ. 18 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed Ebî Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî. *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî. 10 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2012.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Ahmed. *Kitâbü Subhu'l-a'sâ*. 14 Cilt. Kâhire: Dâru'l Kütübi'l-Hudeyyiye, 1914.
- Kapanşahin, Muhittin. "Ağlebîler". *İslâm Tarihi ve Medeniyeti -7- Abbâsîler Döneminde Kurulan Devletler*. 7/21-75. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Karakuş, Nadir. "Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Amiralî: Hüsameddin Lü'lü". *Umde Dini Tetkikler Dergisi* 5/1 (Temmuz 2022), 62-80. <https://doi.org/10.54122/umde.1117252>
- Kâşîf, Seyyide İsmâîl. *Mısır fi asri'l-İhşîdiyyîn*. Kâhire: Matbaatü Câmîati Fuâd el-Evvel, 1950.
- Kürd Ali, Muhammed b. Abdürrezzâk b. Muhammed. *Hitatü's-Şâm*. 6 Cilt. Dimeşk: Mektebetü'n-Nûriye, 2. Basım, 1983.
- Laiou, Angeliki E.-Morrisson, Cecile. *Bizans Ekonomisi*. çev. Bahattin Bayram. İstanbul: Runik Kitap, 2020.
- Leroux, J. Gabriel. *İlk Akdeniz Medeniyetleri*. çev. Cevdet Perin-Mithat Perin. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1944.
- Mâcîd, 'Abdülmün'im. *Nazmü'l-Fâtımiyyîn ve rusûmihim fi Mısır*. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Anclo el-Mısıryye, 3. Basım, 1955.
- Mâhîr, Suâd. *el-Bahriyye fi Mısır'l-İslâmiyye ve âsârüha'l-bâkiyye*. b.y: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabîyye, 1967.
- Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr*. thk. Halîl Mansûr. 4 Cilt. Beyrût-Lübnân: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Muhsin, Muhammed Hüseyin. *Ceyşü'l-Eyyûbî fi ahdi Salâhuddîn*. Erbil: Dâru Ârâs, 2002.
- Nâsîrî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hâlid. *Kitâbü'l-İstîsâ li ahbâri düveli'l-Mağribi'l-aksâ ed-devletâni Murâbityye ve'l-Müvâhhiyye*. çev. Cafer en-Nâsîrî - Muhammed en-Nâsîrî. 9 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütüb-Dâru'l-Beydâ, 1997.
- Nuhaylî, Derviş. *es-Süfîni'l-İslâmiyye alâ hurûfi'l-mu'cem*. İskenderiye: Dâru'l-Kütüb, 1974.
- Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*. thk. Ali Muhammed Hâşim - Abdülmecîd Terhûnî. 33 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Özkuyumcu, Nadir. "Tolunoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/233-236. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Öztürk, Murat. *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

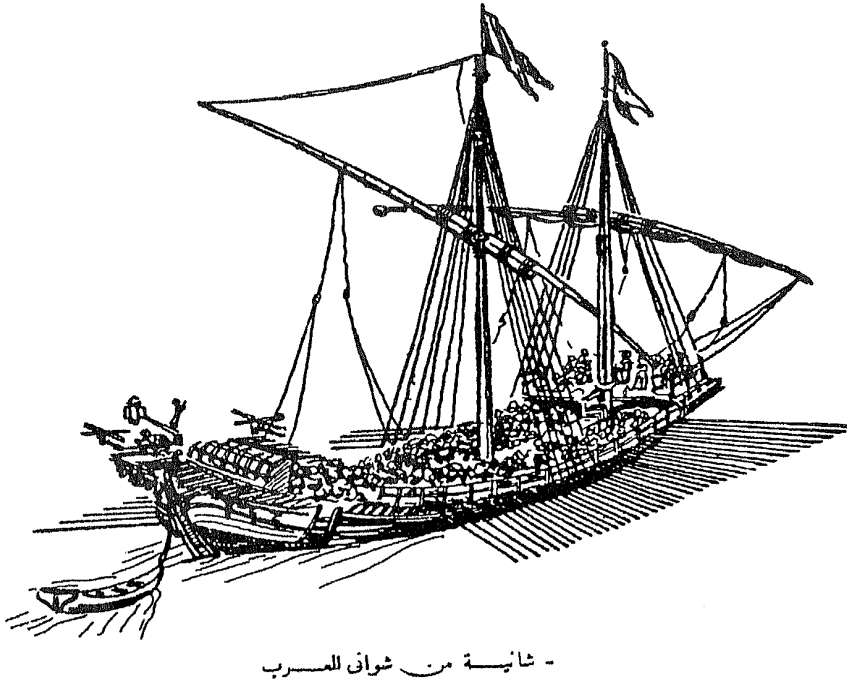
- Öztürk, Murat. "Hz. Osmân Dönemi (23-35/644-656) Denizcilik Faaliyetleri ve Bahrî Seferler". *Hazreti Osman*. ed. Ali Aksu. 113-140. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Picard, Christophe. *Sea of The Caliphs: The Mediterranean in the Medieval Islamic World*. çev. Nicholas Elliott. London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2018.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Eyyûbî Devleti-Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*. çev. Şerafettin Şenaslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 2010.
- Şeyyâl, Cemâlüddîn. *Mücmelü Târîhu Dimyât*. İskenderiye: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Maârif, 2. Basım, 1967.
- Tâlibî, Muhammed. *ed-Devletü'l-Ağlebiyye 184-296/800-909*. thk. Hammâd es-Sâhilî. Beyrût: Dâru'l-Garbü'l-İslâm, 2. Basım, 1995.
- Utku, Nihal Şahin. *Kızıldeniz: Çöl, Gemi ve Tacir*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1977.
- Zeydân, Corcî. *İslâm Uygarlığı Tarihi*. çev. Nejdet Gök. 2 Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Zeyyât, Habîb. *el-Varâka ve sinâ'atü'l-kitâbe ve mu'cemü's-süfîn*. ed. Gâde Yûsuf Hürî. Beyrût: Dâru'l-Mirâ, 1992.

Ekler | Attachments

Araştırmada müsettah isimli geminin resmine veya temsili çizimine ulaşılammıştır. Ancak kaynaklarda aralarındaki benzerliğe vurgu yapılan Şînî ve harrâka türü gemilerin “Temsili resim” örnekleri Şekil 1 ve 2’de araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Şekil 1

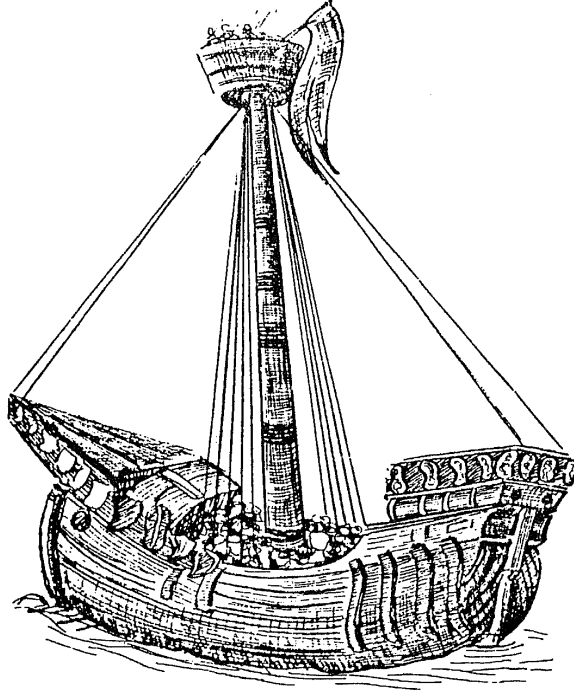
Şînî Türü Temsili Gemi Resmi¹⁰⁰

¹⁰⁰ Vefk Berakât, *Fennü'l-harbi'l-bahriyye fi't-târihi'l-'Arabiyyi'l-Islâm* (y.y.: Matbaatü Câmiati Haleb, 1995), 150; Muhammed Yâsîn Hamevî, *Târîhu ustûli'l-'Arabî* (Dimaşk: y.y., 1945), 33.

Şekil 2

*Harrâka Türü Temsili Gemi Resmi*¹⁰¹

— حُرَّاقَة مِنْ سَرَّاقِي الْعَرَبِ —

¹⁰¹ Vefik Berakât, *Fennü'l-harbi'l-bahriyye fî't-târîhi'l-'Arabîyyi'l-İslâm* (y.y.: Matbaatü Câmîati Haleb, 1995), 152; Muhammed Yâsîn Hamevî, *Târîhu ustûli'l-'Arabî* (Dimaşk: y.y., 1945); Suâd Mâhir, *el-Bahriyye fî Mısri'l-İslâmiyye ve âsârûha'l-bâkiyye* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1967), 472.

Şekil 3

Müsettah Türü Temsili Gemi Resmi¹⁰²

Araştırmada Microsoft 365 Copilot isimli yapay zekâ uygulamasından faydalanılmış, uygulama ile sadece araştırmaya konu "müsettah" isimli geminin özelliklerine ve tanımlamasına uygun bir müsettah gemisi resmi çizimi hazırlanmış ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

¹⁰² Microsoft 365 Copilot 25.05.2025-11:24